

„Erősödnek a műfajjal kapcsolatos egzisztenciális és üzleti szempontok. Az együttesek tömegbázist akarnak szerezni: lassan azok a zenekarok kerülnek az élre, amelyek a legszélesebb rétegeket igényeiket szolgálják ki. Tehát kifizetődő

nagyon egyszerű, divatos és populáris jazzt játszani... Ilyen körülmények között él és dolgozik egy sajátos tehetségű és alkatú, középkorú magyar jazzmuzsikus és komponista, Szabados György. *Invenziózus*, alkotó erejű muzsikus, olyan fajta, akit az amerikai jazzben 'innovator'-nak hívnak: nem a meglevő nyelvet átvevő,

32 A PARLANDO RUBATÓBÓL INDULTAM KI

Horváth Tamás beszélgetése

Szabados György zeneszerző

és előadóművésszel

folytató, továbbfejlesztő, hanem új világot teremtő művésztípus. Jó másfél évtizede vesz részt a magyar jazzéletben, zongorázik, együttest vezet, komponál; sorsa talán a többi muzsikusénál is nehezebb, hálátlanabb. A meg nem értés, a közöny és az előítéletek fala veszi körül... (Gonda János: *Free jazz – magyar folklórból*; Mozgó Világ, 1976 február)

– Mikor és hol születted?

– 1939-ben, Budapesten.

– Foglalkozásod?

– Orvos.

– Feleséged, gyerekeid?

– Feleségem könyvrestaurátor. Három gyerekünk van. De mondd csak, vattatás ez, vagy interjú?

– Néha a kettő nem is esik olyan messze egymástól... De térjünk a lényegre: mikor kezdted érdeklődni a zene iránt?

– Talán már mint karon ülő gyermek... Nálunk odahaza a családban természetes és mindennapos dolog volt a zenélés. Anyám énekesnőnek készült, később zenét tanított, és a negyvenes évek elején a Kodály-szisztéma szerint foglalkozott tanítványaival, így nem csoda, ha már óvodás koromban fűjtam a népdalokat. Emlékszem egy nyárra a Balatonnál, amikor a délutáni fürdőzés után kifelé ballagtunk anyámmal és húgommal a vízből, s a hátunk mögött vörösen izzott a nap. Egyszer csak énekelni kezdtünk. Mire kilábtunk a tóból, vagy két tucatnyi ember ült a parton, minket vártak, mert kíváncsiak voltak, kik azok, akik ilyen szépen énekelnek. Elemista koromtól kezdve

magánúton tanultam zongorázni. A muzsikálás mindig oldó hatással volt rám, még akkor is, ha a szerző valami nagyon kontrasztos, diszsonáns gondolatot akart a művével kifejezni – feltéve, hogy a különböző hanghullámok e szándék következtében úgy követték egymást, hogy az befogadható, mi több, indokolt volt a fülnek. Ugyanis ennek hiányában csak zör- 33

– *Álljunk itt meg egy pillanatra. Tudom, hogy kötetnyi vers lapul az íróasztalfiókodon. Néhányat közölt is belőlük a Confessio. Hogyan kapcsolódik a versírás iránti hajlandóságod a muzsikáláshoz?*

– Hatodikos lehettem, amikor arra az iskolai feladatra, hogy milyen is otthon egy estém, humoros versben válaszoltam. Később, középiskolai tanárom születésnapjára hexameteres köszöntőt írtam, aztán egyetemista koromtól kezdve tucatszám jöttek a versek, de ezek később mind a szemétkosárba kerültek. Kezdetben én is másokat utánóztam: Petőfit, Ronsard-t, Verlaine-t, Adyt. Ady-szeretetem apámról ragadt rám, aki minden áldott este Ady-verseket olvasott. Volt egy gyönyörű, fekete bőrkötésű, aranybetűkkel díszített Ady-kötete, melyet úgy forgatott, akár mások a Bibliát. Apám később a hadifogságban színdarabokat írt, azzal próbálta jobb kedvre deríteni, összefogni hadifogolytársait. Van úgy, hogy zeneileg pangó állapotba kerülök, egyszer csak kezembe kerül a toll és írok, írok. Igen ám, de az sem törvényszerű, hogy a zene bedugulása nyitna csatornát a költészetnek. Számtalanszor megfigyeltem, hogy komponálás, gyakorlás közben egyszer csak mondatok, gondolatok, verssorok jutnak eszembe, még hozzá oly kényszerítő erővel, hogy azonnal papírra kell vetni őket. De ez fordítva is így van. Miért? Rejtély számomra is.

– *Rengeteg könyvet látok itt nálad a lakásban. Voltak-e, vannak-e olyan „bibliáid”, mint az apádnak?*

– Vannak bizony! Sőt, nem tagadom: magához a Bibliához is visszatérek rendszeresen. Mint irodalmi remekmű, mint szellemi foglalat és iránytű a Biblia máig is kimeríthetetlen kútfő számomra. Adyt természetesen én is nagyon szeretem. De talán minden más könyvnél többet adott nekem Cervantes *Don Quijoté*-ja, mert mindenkori foglalatja a nemesebbet akaró férfiember evilági pokoljárásainak, tragikus nevetségességének. Don Quijote alakja viszont Faulknert juttatja eszembe, aki valahol azt írta, hogy a lehetetlen megvalósításának ragyogó kudarcai alapján rangsorolja a művészeket. Bárki, aki valaha valami újat akart alkotni, Don Quijoté-hez hasonlóan utazik, bukdácsol végig az életén, ám ennek a bukdácsolásnak az intenzitása mindenikénél más és más.

Erősen kötődöm továbbá a régi görögökhöz. Elsősorban Platónhoz, akinél nagyobb gondolkodót nem ismerek. Heisenberg *A rész és az egész*

című munkájában többek közt azt állítja, hogy a 20. századi kísérleti és elméleti fizika Demokritosszal szemben Platónt igazolta. Vagyis 2400 évvel ez előtt leült egy ember a szoba sarkába és tisztán gondolati úton eljutott odáig,

34 hogy kimondja, ami a világ egészét illetően fontos és alapvető, és amit közel két és fél ezer év múlva kísérletek és tudományos eredmények ezrei igazoltak. Mi ez, ha nem az emberi értelem csodája?

– *Ismét a muzsika: mi vonzott téged a jazz felé?*

– Már gyerekkoromban szívesen improvizáltam a zongorán műzenei témákra, anélkül, hogy halvány fogalmam lett volna, mi is az a jazz. Ösztönösen ráéreztem az improvizáció ízére és ez volt a döntő motívum! Tizenöt éves koromban alakítottam meg első zenekaromat, attól kezdve számos együttesem volt. Jelenleg trióban, illetve szólóban játszom, partnereim: Vajda Sándor bőgős és Faragó Antal dobos.

– *Sokan állítják, hogy amit játszol, már nem is jazz. Igaz, hiányoznak belőle a mostanában divatos, kommersz elemek: a rockos és a discós slágerjegyek. De ha nem jazz, akkor mi? Kortárs zene? Népzene? Vagy mégis csak jazz? Esetleg a három műfaj sajátos ötvözete?*

– Mindig azt játszom, ami éltem, ami bennem motoszkál. Jazz vagy nem jazz? Zene! Beszélgetésünk elején már említettem, hogyan tanított az anyám, és hogyan tettem szert a magyar népdalok segítségével zenei anyanyelvre. Ez kikerülhetetlenül benne van a muzsikámban! Ami pedig a jazzt illeti: lényege az állandó változás. Ez a huszadik századi – azaz kortárs zene – néhány évtized alatt rengeteg idegen hatást olvasztott magába, sőt feldolgozta és újjáértékelte a különféle motívumokat. Hogy miért kötődöm a jazzhez? Mert nyitott, mert az ősi zenei indítékok lehetőségével él, mert improvizatív és igyekszik a ritmust érzelmi-indulati szerepébe visszahelyezni. A jazzben a ritmus ugyanolyan fontos, mint a madár repülésében a szárnycsapás. A ritmus a mai műzenében elvékonyodott, holott ugyanúgy hozzátartozik a teljességhez, mint a harmonizálás, vagy a hangeffektusok variálása.

– *A jazz az afro-amerikai folklórból nőtt ki. Egyáltalán hogyan kapcsolható ide a magyar népzene?*

– Semmiképpen sem úgy, hogy eljátszok egy „Szánt a babám, csiregcsörög”-típusú nótát, és valamiféle jazz-ritmust, mondjuk négynegyedet ütök hozzá. Ha valaki ezt teszi, az a dilettantizmus tetőfoka.

Már a kezdet kezdetén sejtettem, hogy felszínes megközelítéssel a kétféle világ nem hozható össze. Megfigyeltem, mi van egy-egy sajátos ritmus mélyén, milyen gesztusokból táplálkozik, hogyan osztja az időt, és egyre inkább kialakult bennem az a meggyőződés, hogy a különböző stílusú, fogantatású zenék mégiscsak egy töről fakadnak, mert valahol az idők mélyén egy hatalmas zenei őstenger húzódik meg. Annak idején, valamikor a különféle

korú, stílusú zenék úgy úsztak szét, távolodtak el egymástól, mint a kontinensek. Megértettem, miért hallgatta Bartók olyan csökönyös érdeklődéssel, olthatatlan kedvvel az autodidakta néger muzsikuskok lemezfelvételeit, akik a magyar, szlovák, román, bolgár vagy török paraszthoz hasonló esetlenséggel, de a kávéházi, illetve a lokálzenei cikornyáktól mentesen, és a zenei eredetre valló romlatlansággal énekeltek, gitároztak, trombitáltak.

35

Bartók és Kodály népi indíttatású zenéje annak idején azzal döböntette meg a zenei közvéleményt, hogy egy eddig ismeretlen és nagyon ősi formanyelvet hozott vissza a műzenébe. Igen ám, csakhogy ezen túl mind a ketten abszolút új megoldásokat, zenei újításokat is alkalmaztak műveikben! Zenéjük csak a megszokotthoz, a népzeneitől idegen nyugati kortárs zenéhez képest volt „barbár”, ha egyáltalán lehet ezt a szót megtisztító és felemelő értelemben használni. Vagyis a mai muzsikuskok számára is példamutató a bartóki életmű. Bartók bizonyult ritmikával dolgozott: ismerte a kelet- és dél-kelet európai népzeneiket, sőt jó néhány ázsiai (anatoliai) és afrikai (arab, berber) törzs muzsikáját is tanulmányozta, hogy aztán teljes tudatossággal építse műveibe a népzenei források végtelen dimenzionális lehetőségeit, mind a ritmus, mind pedig a hangsúly szempontjából.

A magyar népzene első hallásra ritmustalannak tűnik, jóllehet nem erről van szó. A mi népzeneink rubató-jellegű: elsősorban az éneklésre alapozza zeneiségét, a táncos ritmus ritkábban fordul elő benne. Ezért minden olyan próbálkozás, mely a táncos ritmus oldaláról próbálja a magyar népdalt a jazzhez közelíteni, eleve bukásra van ítélve. Egy széki vagy egy nyírségi tánc, erősen karakteres jellege miatt, aligha tördelhető bele egy négynegyedes blues-ritmusba. A rubató-játékon át már sokkal járhatóbb az út, ide már sokféle ritmus befészkelheti magát, természetesen nem mindenféle. Ha valaki egy magyar népi énekest hallgat, aki siratót, bölcsődalt vagy szerelmes nótát énekel, észreveheti, hogyan hajlítja, lejtí az illető a dalt: úgy, ahogyan pillanatnyi érzelmei azt szükségessé teszik! A hangok egymásutániségának van egy fajta nagyon intim, nagyon szemérmesen őrzött ritmikája, mely bensőségessége miatt emocionálisan gazdag és mélyen emberi.

A problémát tehát a páratlanul színes afro-amerikai ritmusvilág és a keleties mentalitású magyar népzene közti távolság áthidalása jelentette. Ám a poliritmikus afrikai népzeneben is találkozunk olyan lebegéssel, mint ami megjelenik a parlando rubato lejtésében és aminek az a célja, hogy megjelenítse az előadó érzelmi hullámzását. Van azonban itt egy szerencsés konstelláció is. Éppen az afrikai népzene ötfokúsága révén kerültek előtérbe a modern jazzben az elmúlt tizenöt-húsz év során a pentaton törekvések.

Én a rubato hullámmozgásos jellegéből, a gyorsulás és lassulás váltakozásaiból indultam ki, pontosabban: a rubato természetben is előforduló analógiájából, az esés ritmikájából. Hogy érzékeltessem, miről van szó:

36 amikor egy kavicsot leejtek egy kifeszített bőrre, az előbb egyre gyorsuló, majd egyre lassuló mozgást végez, pattog, közben ritmikus hangot ad. Ugyanígy szakad fel egy szomorú népdal az énekesből: hol hevesen gyorsulva, hol szinte fojtott lassúsággal. Ezeket a természetes ritmusokat keresem, és építem be én is a zenébe, de talán erről elég most ennyi.

– Az 1964-es magyar jazzantológia-lemez legfeltűnőbb, legszokatlanabb darabját az akkori Szabados-trió játszotta. 1972-ben San Sebastianban a freejazz kategória nagydíjat nyerted el kvintetteddel. 1975-ben jelent meg – akkor kvartett felállásban – első és mindmáig egyetlen önálló nagylemezed: az Esküvő. A lemez idehaza meglehetősen nagy sikert aratott, felfigyeltek rá külföldön is. Gonda János írt róla kritikát és négy pontban foglalta össze az album erényeit. Hadd idézzem megállapításai közül az első kettőt: „1. Sikerült korszerű, eredeti és egyéni hangzásvilágot megteremteni, mely gyökereiben magyar, ugyanakkor nemzetközi viszonylatban is korszerű. 2. A lemezen hallható négy darab közül háromnak koncentrált szellemi tartalomra épülő dramaturgiája van. Ez egyfelől igen távol esik a romantika programzenei törekvéseitől – másfelől a jazzben is új, szokatlan jelenség.” A közbeeső, illetve az azóta eltelt időkben idehaza gyakran felléptél, külföldön viszont alig-alig. San Sebastian után sokan arra gondoltak, hogy ha tömegeket mozgató prófétája nem is, de legalább elismert és némi támogatást élvező szószólója leszel az általad képviselt zenei irányzatnak. Az Esküvőt követően, újra megpezsdült körülötted az érdeklődés, pontosabban pezseg is, mert ma már országszerte vannak hívei ennek a muzsikának. De mintha a zenei élet illetékesei továbbra sem kényeztetnének... Mit gondolsz, mi ennek az oka? Miért nem jött ki például az új lemezed?

– Valószínűleg a szempontok áttekinthetetlen szövevénye játszik itt közre. De ne bolygassuk, mert bármit is mondanék, valaki biztosan a fejemre ütne. Fél évtized telt el az *Esküvő* megjelenése óta, több mint három éve megállapodtunk már egy új műsor felvételében, lassan másfél éve lesz, hogy a szerződés a zsebemben lapul, sőt már a felvétel napja is ki volt tűzve, de röviddel a felvétel előtt, általam ismeretlen okok miatt a Hanglemezgyár visszalépett. Olykor csak egy sóhaj választja el a káromkodást az imádkozástól.

– Még mindig nem árultad el, hogy a műfaj szempontjából hova sorolod magad. Melyik a fiókok és mi a címkéje?

– Az elmúlt három-négy évben azt tapasztaltam a koncertjeim során, hogy a publikum nagyon is jól tudja, miféle zenét hallgat, és nem akad fenn holmi fiókokon, sem a címkéken. Fennakadás csak ott van, ahol megjelenik az íróasztal, mert abban a pillanatban nélkülözhetetlenné válik a fiók, és a rólam szóló dossziét is be kell suszterolni valahová.

– Ezek szerint a te művészi pályádat is kísérti a donquijoteizmus. Nem gondoltál még arra, hogy véglegesen abbahagyod?

– Egyszer-kétszer kiléptem már a tülekedésből. Ilyenkor arra gondoltam, hogy az a bizonyos dosszié kicsúszott a legalsó fiókból és valahol a szemétkosárban kötött ki. Aztán eltelt néhány hét, és egy este megjelent nálam öt-hat fiatalember. Különböző könyvekből olvastak fel, hasonló eseteket mondtak el, mint az enyém. Bevallom, szégyelltem magam. A zenét nem irthatom ki magamból, mert ez egyenlő lenne a lelki öngyilkossággal! Felejthetetlen volt az az este, felejthetetlen volt barátaim buzdítása és az az érzés, hogy van valami önfeladásnál súlyosabb kötelem, ami nem engedi az embert lelépni.

Új Forrás 2013/9 – A parlando rubatóból indultam ki – Horváth Tamás beszélgetése Szabados György zeneszerző és előadóművésszel

